

KLASSIKEREN: INTRODUKTION

I verden findes der situationer som udviser mangler eller *påtrængende problemer* (*exigences*), og som derfor inviterer til at blive behandlet og ændret til det bedre. Hvis det kan ske helt eller delvist gennem brug af skrift eller tale, er der tale om *retoriske situationer*.

Sådan udfolder grundtanken sig i professor Lloyd F. Bitzers forsøg på at beskrive 'den retoriske situation' og gøre den til det centrale omdrejningspunkt for retorisk analyse. Da *The Rhetorical Situation* i 1968 udkom som den indledende artikel i det første nummer af tidsskriftet *Philosophy and Rhetoric*, blev Bitzer rost for at forny retorikken og den retoriske analyse, men også kritiseret for en determinisme som fratager taleren selvstændig handlingsevne og dermed etisk ansvar. Artiklen blev dog hurtigt en klassiker som både forskere og studenter måtte forholde sig til. I sin *Introduction to Rhetorical Theory* kaldte Gerard A. Hauser artiklen for "a pioneer essay" og behandlede den i et eget kapitel hvori han roste Bitzers forståelse af den retoriske situation. Hauser mente at Bitzers synsvinkel bedre end nogen tidligere formår at indfange det komplekse samspil mellem de faktorer som afføder retoriske henvendelser og former disse henvendelsers udvikling og endelige udtryk.

Bitzers tekst var med til at bane vejen for den retoriske genreanalyse – *generic criticism* – specielt gennem bemærkningene om at der "dag efter dag, år efter år, opstår sammenlignelige situationer, situationer som foranlediger sammenlignelige responser; heraf fødes retoriske former, og en særlig terminologi, sprogbrug og stil etableres". Med artiklen *Generic constraints and the Rhetorical Situation* (1973) var Kathleen Hall Jamieson den første som sammenbandt Bitzers retorikforståelse med genreanalysen, hvorved genreanalysen fik et situationelt grundlag som siden

er fastholdt både i Bernard L. Brock & Robert L. Scotts *Methods of Rhetorical Criticism* (1980)¹ og i Sonja K. Foss' *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice* (1996)².

The rhetorical situation blev publiceret i en periode hvor amerikanske retorikforskere for alvor var begyndt at forlade de traditionelle neo-aristoteliske studier af enkelte taler og for længst udåndede talere. Nu så forskerne mindre på effekt og lavede flere samtdsorienterede studier af bevægelser og emner som 'black power rhetoric' og 'the rhetoric of confrontation'. En del af æren for denne nye drejning i den retoriske analyse kan tilskrives *Rhetorical Criticism. A study in Method* som udkom første gang i 1965 og var skrevet af Bitzers kollega på University of Wisconsin-Madison, Edwin Black. Med sin kritik af neo-aristotelismen og i forsøget på at udpege en ny kritisk retning var Black den første som brugte begrebet genreanalyse i retorisk sammenhæng. Med tre grundsætninger foregreb han tankerne i Bitzers retoriske situation: (1) En retoriker kan befinde sig i et begrænset antal situationer. (2) Der er et begrænset antal måder hvorpå en retoriker kan og vil respondere retorisk på enhver given situation. (3) Gennem historien vil genkomsten af en given situation bibringe den retoriske analytiker information om de mulige retoriske responser i situationen.

Blacks udfald mod neo-aristotelismen var med til at frigøre den retoriske metode fra rigide fortolkninger af den klassiske tradition og pegede mod den mere samtidige og funktionelle tilgang som vi ikke kun finder i "Den retoriske situation", men i næsten alle Bitzers tekster. Vi møder den for eksempel i *The Prospect of Rhetoric* (1971) som Bitzer og Black

1 Brock & Scott, side 394ff.

2 Foss, side 228.

redigerede i fællesskab. Her skriver redaktørerne at deres hovedmål er:

to develop an outline of rhetoric applicable to our own time. We conceive of rhetoric in the classical, and richest, sense - as the theory of investigation, decision and communication concerned particularly with practical, especially civic, affairs. Our central aims, then, were to revitalize a humanistic discipline as a modern method of problem-solving and decision-making.³

Black og Bitzer bygger på det klassiske retoriske fundament, men fokuserer på de overordnede pragmatiske, offentlige og politiske aspekter som har relevans for samtiden. Det ses også i Bitzers nyere tekster som *Rhetoric and Public knowledge* (1978), *Functional Communication* (1980) samt *Political Rhetoric* (1981) og *Rhetorical Public Communication* (1987) som alle i et funktionelt perspektiv behandler problemstillinger om offentlig kommunikation i forhold til begreber som handling, viden og sandhed.

Efter publiceringen af *The Rhetorical Situation* noterer professor Richard L. Larson (1970) i et senere nummer af *Rhetoric and Philosophy* med tilfredshed at man nu med Bitzer kan skelne mere behændigt mellem retorisk og ikke-retorisk diskurs og med større præcision kan beskrive hvordan retorik opstår og vurdere en retorisk diskurs' succes. For Larson er denne skelnen dog ikke uproblematisk, da Bitzers definition af retorisk diskurs er så omfattende at den ville inkludere et brev til mælkemanden fordi det er en respons på et påtrængende problem, nemlig manglen på mælk. Desuden må der forekomme mindst en tredje kategori, nemlig diskurs som er ment at være retorisk, men som viser sig ikke at være det fordi den ikke kan afhjælpe det påtrængende problem.

Daværende director of Rhetoric and Public Address ved University of Akron, Arthur B. Miller, kritiserende i 1972 Bitzers position for at være for deterministisk fordi den fastlåser *det påtrængende problem* til et bestemt punkt i

tid og sted, og fordi Bitzer hævder at dette påtrængende problem inden for grænserne af situationens såkaldte *tvungende omstændigheder* (*constraints*) dikterer hvad taleren skal sige. Miller tilskriver taleren en højere grad af frihed til at handle og skabe, og hævder at inden for de grænser det påtrængende problem sætter, afhænger det afgørende påtrængende problem af de tvungende omstændigheder i det individ som opfatter problemet. Det påtrængende problems endelige beskaffenhed er den konklusion som det opfattende individ drager.⁴

Et af de mest kritiske udfald mod Bitzers artikel kom fra daværende doktor-stipendiat Richard E. Vatz. Hvor Bitzer siger at retorik er situationel, siger Vatz at situationer er retoriske, hvor Bitzer mener at det er situationen som kontrollerer den retoriske respons, mener Vatz at retorikken kontrollerer situationens respons. Hvor Bitzer hævder at retorisk diskurs får sin karakter-som-retorik fra situationen som afføder den, mener Vatz at situationer opnår deres karakter fra den omkringliggende retorik som skaber dem.

Vatz angiver Bitzer for at besidde en platonisk verdensanskuelse, fordi han beskriver den retoriske situation som en objektiv og virkelig eksisterende hændelse med en egen indre mening. Sådan forholder det sig imidlertid ikke, mener Vatz. Vi erfarer nemlig realiteter og hændelser gennem vores egen og andres formidling af dem. Situationer og kontekster er uendelige og uafgrænsede, og deres mening viser sig ikke i sig selv. Vi må vælge hvilke hændelser eller udsnit af verden vi ønsker at kommunikere, og så må vi oversætte den valgte information til mening som kan kommunikeres. For Vatz var det ikke, som Bitzer hævder, så meget selve drabet på Kennedy der vakte befolkningens frygt, det var snarere den retorik hændelsen affødte. I modsætning til Bitzer rummer Vatzs synspunkter en mere relativistisk, eller klassisk sofistisk, verdensanskuelse hvor retorikeren og sproget i højere grad er skabende kræfter. Et verdensbillede som vi i dag genkender hos mange postmodernister, og som er blevet

3 Bitzer & Black, side 237

4 Miller, side 112.

refereret til som "intersubjektiv" og "processuel"⁵.

Kritikken af Bitzer er i sig selv et bevis på at hans artikel rummer overvejelser som er både vigtige og nyttige for retorikken; det er tanker som retorikere er tvunget til at forholde sig til

hvis de ønsker en grundlæggende forståelse af retorik. Der er derfor ingen tvivl om at Bitzer med *Den retoriske situation* har skabt en klassiker.

Jens E. Kjeldsen

5 For en moderne beskrivelse af de to syn og forsvar af den "intersubjektive" eller "processuelle" anskuelse - se Brummet.

Litteratur

- Bitzer, Lloyd F. & Edwin Black, red. (1971): *The Prospect of Rhetoric: Report of the National Developmental Project*. Prentice-Hall, Engelwood Cliffs, N.J.
- Bitzer, Lloyd F. (1978): "Rhetoric and public knowledge". Side 67-93 i Don M. Burks (red.) *Rhetoric, philosophy and literature: An exploration*. Purdue University Press, West Lafayette.
- Bitzer, Lloyd F. (1980): "Functional Communication: A Situational perspective". Side 21-38 i Eugene E. White (red.) *Rhetoric in Transition: Studies in the Nature and Uses of Rhetoric*. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.
- Bitzer, Lloyd F. (1981): "Political Rhetoric". Side 225-248 i Dan D. Nimmo & K.R. Sanders (red.) *Handbook of Political Communication*. Sage
- Bitzer, Lloyd F. (1987): "Rhetorical Public Communication". Side 425-428 i *Critical Studies in Mass Communication* 4, December.
- Black, Edwin (1965, 1978): *Rhetorical Criticism. A Study in Method*. University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.
- Brock, Bernard L. & Robert L. Scott (1980) (red): *Methods of Rhetorical Criticism*. Wayne State University Press, Detroit.
- Brummet, Barry (1976): "Some Implications of 'process' or 'intersubjectivity': Postmodern Rhetoric". Side 21-51 i *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 9, No 1.
- Foss, Sonja K. (1996): *Rhetorical Criticism. Exploration & Practice*. Second Edition. Waveland Press, Inc, Prospect Heights, Illinois.
- Jamieson, Kathleen Hall (1973): "Generic constraints and the rhetorical situation". Side 162-170 i *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 6.
- Hauser, Gerard A. (1986): *Introduction to Rhetorical Theory*.
- Larson, Richard L. (1970): "Lloyd F. Bitzers 'Rhetorical Situation'". Side 165-168 i *Philosophy and Rhetoric*, No. 3.
- Miller, Arthur B. (1972): "Rhetorical Exigence". Side 111-118 i *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 5, No. 2
- Vatz, Richard E. (1973): "The Myth of the Rhetorical Situation". Side 154-161 i *Philosophy and Rhetoric*, Vol 6, No. 3.

KLASSIKEREN: DEN RETORISKE SITUATION

Af Lloyd F. Bitzer

Oversættelse ved Jens E. Kjeldsen¹

Hvis nogen siger: "Dette er en farlig situation", tyder hans ord på tilstedeværelsen af hændelser, personer eller genstande som truer ham selv, andre eller noget af værdi. Hvis nogen bemærker: "Jeg befinder mig i en pinlig situation", indebærer også denne udtalelse bestemte situationelle karakteristika. Fortæller nogen at han på et tidspunkt har befundet sig i en etisk situation, forstår vi at han sikkert enten overvejede eller valgte at udføre bestemte handlinger ud fra pligtfølelse eller fordi han besindede sig på det Gode. Der gives med andre ord omstændigheder som er strukturerede på den ene eller anden måde, og som vi betegner som etiske, farlige eller pinlige. Hvilke karakteristika er da underforstået når man taler om 'den retoriske situation' – den kontekst hvori talere eller skribenter skaber retorisk diskurs? Måske virker spørgsmålet forvirrende fordi 'situation' ikke er et standardudtryk i retorisk teori. 'Publikum' er et standardudtryk, det samme er 'taler', 'emne', 'anledning' og 'tale'. Hvis jeg spurgte: "Hvad er et retorisk publikum?" eller "Hvad er et retorisk emne?" – så ville læseren forstå mit spørgsmål.

Når jeg spørger: "Hvad er en retorisk situation?", søger jeg at forstå beskaffenheden af de kontekster hvori talere og skribenter skaber retorisk diskurs: Hvordan skal de beskrives? Hvad er deres karakteristika? Hvorfor og hvordan fører de til at retorik opstår? En videnskabsmand kunne tilsvarende finde på at

spørge: "Hvad er det karakteristiske for situationer som inspirerer til videnskabelig tænkning?" En filosof kunne spørge: "Hvad er beskaffenheden af situationen hvori en filosof 'bedriver' filosofi?" Og en litteraturvidenskabsmand kunne spørge: "Hvordan skal vi beskrive den kontekst hvori poesi undfanges?"

Tilstedeværelsen af en retorisk diskurs vidner indlysende nok om tilstedeværelsen af en retorisk situation. Uafhængighedserklæringen, Lincolns Gettysburg-tale, Churchils tale ved Dunkirk og John F. Kennedys tiltrædelsestale er alle klare eksempler på retorik og vidnesbyrd om tilstedeværelsen af en situation. Men selvom eksistensen af en retorisk henvendelse er et pålideligt tegn på eksistensen af en situation, følger det dog ikke heraf at en situation kun eksisterer når der eksisterer en henvendelse.

Vi kan nok alle huske et bestemt tidspunkt og sted hvor vi havde mulighed for at ytre os om et vigtigt anliggende, og hvor vi – da muligheden var passeret – i tankerne formulerede det vi burde have sagt i situationen. Det er indlysende at situationer ikke altid har følgeskab af diskurser. Vi bør heller ikke antage at en retorisk diskurs fremkalder situationen; det er tværtimod situationen som fremkalder diskursen.

Clement Attlee sagde engang at Winston Churchill altid var på udkig efter "his finest

Note: Originaltekst: "The Rhetorical Situation", © *Philosophy and Rhetoric* Vol 1, nr. 1, 1968, Pennsylvania University Press.

1 Oversætterens note: Jeg skylder en stor tak til Merete Onsborg og Kell Järner Rasmussen for nyttige kommentarer undervejs. De har medført betydelige forbedringer i oversættelsen. Jeg har dog ikke fulgt alle råd; fejl og mangler må derfor tilskrives oversætteren alene.

hours". Det er værd at bemærke at Churchill fandt dem – krisesituationerne – og reagerede på dem.

Ingen toneangivende teoretiker har gennemgribende behandlet den retoriske situation som et særligt emne inden for retorisk teori, og mange overser den. De retorikere som diskuterer situationen, gør det indirekte – for eksempel Aristoteles som i sin behandling af talegenrerne føres ind i overvejelser om situationen. Ingen har, så vidt jeg ved, spurgt til den retoriske situations væsen. Retorikere har i stedet spurgt: "Hvad er fremgangsmåden, når taleren skaber og præsenterer sin tale? Hvad er den retoriske diskurs' væsen?" Hvilke former for interaktion forekommer der mellem taler, publikum, emne og lejlighed? De spørgsmål som udløser retoriske teoridannelser, fokuserer typisk på talerens metode eller på selve talen, snarere end på den situation som inviterer taleren til at bruge metoden og skabe talen. Derfor karakteriserer og skelner retorikere mellem talegenrerne (*forensisk, deliberativ, epideiktisk*); de behandler emner, bevismidler, argumentationsprincipper, etiske og emotionelle overbevisningsstrategier, talens dele og disse deles funktioner, stil-kvaliteter og talefigurer. De dækker mere eller mindre det samme materiale, de formelle aspekter af den retoriske metode og diskurs, hvad enten de fokuserer på metode, produkt eller proces. Selvom betragtninger over situationen er implicit i nogle retoriske teorier, er der ingen som eksplicit behandler situationens formelle aspekter.

Jeg håber at have tydeliggjort at det ikke er hen i vejret at stille spørgsmålet: "Hvad er en retorisk situation?" I det følgende vil jeg fremsætte en del af en teori om den retoriske situation. Denne artikel bør derfor forstås som et forsøg på at genoplive det retoriske situationsbegreb; på i det mindste at tegne konturen af en passende opfattelse af det, og på at etablere den retoriske situation som et styrende og fundamentalt anliggende for retorisk teori.

I

Det synes indlysende at retorik er situationel. Hermed mener jeg ikke blot at det at forstå en

tale afhænger af om man forstår den betydningsgivende kontekst hvori talen befinder sig. I realiteten er ingen ytring fuldstændig forståelig med mindre man både forstår betydningskonteksten og ytringen; dette gælder både retoriske og ikke-retoriske ytringer. Betydningskontekst er en generel betingelse for menneskelig kommunikation, og er ikke synonym med den retoriske situation.

Jeg mener heller ikke blot at retorik forekommer inden for de rammer som skabes af interaktionen mellem taler, tilhørere, emne og kommunikativt formål. Dette ville være for generelt, eftersom mange slags ytringer – filosofiske, videnskabelige, poetiske og retoriske – forekommer inden for sådanne rammer.

Jeg vil heller ikke sætte lighedstegn mellem den retoriske situation og den persuasive situation som eksisterer når man ved talens brug kan ændre modtagernes holdninger eller handlinger. Enhver modtager kan til enhver tid ændres på en eller anden måde med talens brug. At tale om den persuasive situation er alt for generelt.

Endelig mener jeg ikke at en retorisk diskurs skal være forankret i en historisk kontekst, på samme måde som et træ skal være rodfæstet i jorden. Et træ får ikke sine egenskaber-som-træ fra jorden; men den retoriske diskurs, vil jeg hævde, får sine egenskaber-som-retorisk fra situationen som af-føder den. Retoriske produkter tilhører den klasse af ting som får deres egenskaber fra omstændighederne i den historiske kontekst som de forekommer i. Et retorisk produkt minder mere om en moralsk handling end om et træ. En handling er moralsk fordi den er en handling som udføres i en bestemt slags situation; på samme måde er et produkt retorisk fordi det er en respons på en bestemt slags situation.

For at afklare retorik-som-essentielt-forbundet-til-situationen bør vi anerkende et synspunkt som er trivielt, men fundamentalt: Et retorisk produkt er pragmatisk; det opstår ikke for sin egen skyld. Dets funktion er i sidste ende at frembringe handling eller forandring i verden; det udfører en eller anden opgave. Kort sagt er retorik en måde at ændre virkeligheden på, ikke ved direkte at overføre

energi til objekter, men ved at skabe diskurser som ændrer virkeligheden gennem formidlingen af tanke og handling. Taleren ændrer virkeligheden ved at frembringe diskurs af en sådan karakter at den gør modtagerne så engagerede at de i tanke og handling bliver formidlere af forandring. Således forstået er retorik altid persuasiv.

At sige at retorisk diskurs opstår for at skabe forandring, er dog alt for generelt. Vi er nødt til at forstå at den enkelte diskurs opstår fordi nogle bestemte forhold eller en bestemt situation indbyder til at der siges noget. Bronislaw Malinowski henviser netop til denne type situation i sin diskussion af primitiv sprogbrug som han mener er essentielt pragmatisk og "indlejret i situationen". Han beskriver en gruppe fiskere på Trobriand-øerne (*the Trobriand Islands*) hvis funktionelle sprogbrug finder sted i en "situationel kontekst":

Kanoerne glider langsomt og lydløst frem, staget af mænd som er specielt dygtige til dette job og altid bruges til det. Andre eksperter som kender lagunens bund ... er på udkig efter fisk. ... De bruger vante tegn, lyde eller ord. Undertiden er det nødvendigt at sige en sætning fuld af tekniske referencer til lagunens render eller banker; af og til et indforstået råb. ... En kommando høres her og der, et teknisk udtryk eller en forklaring tjener til at samstemme deres adfærd med de andres. ... Så følger en livlig scene, fuld af bevægelse, og nu da fiskene er i deres magt, taler fiskerne højt og giver deres følelser frit løb. Det flyver med korte træffende udråb som måske kunne oversættes til: "Hal ind!", "lad gå!", "drej mere!", "løft nettet!".

I hele denne scene "er hver ytring essentielt bundet til situationens kontekst og til fangstens formål ... Strukturen i alt dette sproglige materiale er uløselig blandet med og afhængig af den aktivitet hvori ytringerne er indlejret". Senere bemærker vor iagttager: "I dets primitive brug fungerer sproget som et bindeled i fællesmenneskelig aktivitet, som en del af den menneskelige adfærd. Sproget er en måde at handle på og ikke et tankens redskab".²

Disse udtalelser om primitivt sprog og 'situationens kontekst' giver os en foreløbig model for den retoriske situation. Lad os betragte den retoriske situation som en naturlig kontekst af personer, hændelser, genstande, relationer og et *påtrængende problem* (*exigence*) som meget stærkt inviterer til at der siges noget. Denne inviterede ytring er en naturlig del af situationen, den er i mange tilfælde nødvendig for at fuldende den situationelle aktivitet, og det er gennem sin tagen del i situationen at ytringen opnår sin betydning og sin retoriske karakter. I Malinowskis eksempel er situationen fisketuren – som består af genstande, personer, hændelser og relationer – og det styrende påtrængende problem er fisketurens succes. Situationen dikterer typen af observationer som skal gøres, den dikterer de betydningsbærende fysiske og verbale reaktioner; og – må vi indrømme – den indsnævrer valgmulighederne af hvilke ord som kan ytres, på samme måde som den indsnævrer valgmulighederne af de fysiske handlinger som skal til for at padle i kanoerne og kaste nettene. De verbale responser på de krav som situationen stiller, er helt klart lige så funktionelle og nødvendige som de fysiske reaktioner.

Traditionelle retoriske teorier har selvfølgelig ikke beskæftiget sig med den slags primitive ytringer som Malinowski beskriver ("stop her!", "kast nettene!", "kom nærmere!"), men med større taleenheder som lettere kan anskues efter talekunstens principper og metoder. Forskellen mellem talekunst og primitive ytringer er dog ikke en forskel i funktion. Fiskernes ytringer er lige så funktionelle og situationelle som mere indlysende eksempler på retorisk diskurs. Idet fiskernes leder både er opmærksom på turens traditioner og på kendsgerningerne for næsen af sig, føler han sig *forpligtiget* til at tale på et givent tidspunkt – til at give en kommando eller en oplysning, at rose eller dadle – til at reagere passende på situationen. Typiske eksempler på talekunst udviser de samme karaktertræk: Ciceros tale imod Catalina blev fremkaldt af en

² *The problem of Meaning in Primitive Languages*, sektionerne III og IV. Dette essay findes som et supplement i Ogden og Richards:

The Meaning of Meaning. Bogen udkom første gang i 1923. Den seneste udgave er fra 1989 med forord af Umberto Eco; udgivet på Harvest/HBJ.

bestemt enhed af personer, hændelser, genstande og relationer, og af et så påtrængende problem at det fremstod som en bydende igangsætter. Talerne i Senatet tre dage efter mordet på USAs præsident var faktisk påkrævet af situationen. Så kontrollerende er situationen at vi bør betragte den som selve grundlaget for retorisk aktivitet, hvad enten denne aktivitet er primitiv og blot kun producerer enkle ytringer, eller den er efter alle kunstens regler og producerer Abraham Lincolns Gettysburg-tale.

At sige at retorik er situationel, betyder derfor at: (1) Retorisk diskurs opstår som en respons på en situation, på samme måde som et svar opstår som en respons på et spørgsmål, eller en løsning opstår som respons på et problem. (2) En tale får *retorisk* betydning af situationen, præcis som en ytring får sin betydning *som* svar eller *som* løsning af spørgsmålet eller problemet. (3) Der må eksistere en retorisk situation som en nødvendig betingelse for en retorisk diskurs, præcis som der må eksistere et spørgsmål som en nødvendig betingelse for et svar. (4) Mange spørgsmål forbliver ubesvarede og mange problemer forbliver uløste. På samme måde kan mange retoriske situationer modnes og gå i opløsning uden at afføde retoriske ytringer. (5) En situation er retorisk for så vidt som den har behov for og inviterer til en diskurs som er i stand til at interagere med situationen og derved ændre dens virkelighed. (6) Diskursen er retorisk for så vidt som den fungerer (eller søger at fungere) som en passende respons på en situation som behøver og inviterer den. (7) Endelig kontrollerer situationen den retoriske respons på samme måde som spørgsmålet kontrollerer svaret og problemet kontrollerer løsningen. Det er hverken taleren eller den persuasive intention, men derimod situationen, som er den retoriske aktivitets kilde og grundlag – og, bør jeg tilføje, grundlaget for den retoriske analyse.

II

Lad os nu præcisere situationens væsen ved at fremlægge en formel definition og ved at undersøge dens konstituerende elementer.

Den retoriske situation kan defineres som en sammensat enhed af personer, hændelser, genstande og relationer som udgør et faktisk eller potentielt påtrængende problem (*exigence*) som helt eller delvist kan afhjælpes hvis den diskurs som indføres i situationen kan fremtvinge menneskelig beslutning eller handling i en sådan grad at det påtrængende problem afhjælpes væsentligt. Forud for udarbejdelsen og fremførelsen af diskursen er der i enhver retorisk situation tre konstituerende elementer: det første er *det påtrængende problem (exigence)*, det andet og det tredje er elementer i den sammensatte enhed, nemlig *publikum (audience)* som skal føres til beslutning og handling, og de *tvungne omstændigheder (constraints)* som påvirker taleren og som kan gøres gældende over for publikum.

Ethvert *påtrængende problem* er en ufuldkommenhed som presser sig på; det er en fejl, en hindring, noget som venter på at blive gjort, noget som ikke er som det burde være. I næsten enhver slags kontekst vil der være adskillige påtrængende problemer, men ikke alle er elementer i en retorisk situation – ikke alle er retoriske problemer. Et påtrængende problem som ikke kan løses, er ikke retorisk; alt hvad der følger af nødvendighed og som ikke kan forandres – for eksempel død, vinter og visse naturkatastrofer – er med sikkerhed påtrængende problemer, men de er ikke retoriske. Et påtrængende problem som kun kan afhjælpes med andre midler end diskurs, er heller ikke retorisk. Problemet er ikke retorisk hvis dets forandring blot kræver at man selv løser det eller anvender et redskab, men hverken kræver eller inviterer til at det afhjælpes af diskurs. Et påtrængende problem er retorisk når det kan ændres til det bedre, og når den positive forandring kræver en diskurs eller kan assisteres af en diskurs. Hvis for eksempel en persons handlinger skader andre, og hvis personens handlinger udelukkende kan ændres ved at tiltale ham, da er det påtrængende problem – hans skadelige handlinger – umiskendeligt retorisk. Luftforureningen er også et retorisk problem, fordi dets positive afhjælpning – begrænsningen af forureningen – stærkt inviterer til, ved talens hjælp, at frem-

kalde offentlig bevidsthed, forargelse og den rette handling. Talere møder ofte påtrængende problemer som unddrager sig en let klassifikation fordi der ikke er tilstrækkelige oplysninger til at foretage en præcis analyse og sikker vurdering – problemerne kan være retoriske, men det er ikke sikkert at de er det. En advokat hvis klient er blevet dømt, kan have en sikker formodning om at en højere retsinstans vil afvise hans appel om at omstøde dommen, men fordi sagen er usikker – fordi problemet *kan* være retorisk – vælger han at appellere dommen. I dette og i lignende tilfælde hvor problemet er ubestemmeligt, hviler talerens beslutning om at tale hovedsageligt på det presserende i problemet, på sandsynligheden for at problemet er retorisk.

I enhver retorisk situation er der mindst ét kontrollerende problem som fungerer som det organiserende princip: det fastsætter hvilket publikum taleren skal henvende sig til og hvilken forandring der skal opnås. Det påtrængende problem kan opfattes mere eller mindre klart af taleren eller personerne i situationen; det kan forekomme meget påtrængende eller kun lidt påtrængende, alt afhængig af hvor klartskuende de er og af graden af deres interesse i det. Problemet kan være virkeligt eller indbildt i forhold til sagens kendsgerninger; det kan være vigtigt eller trivielt; det kan være af en sådan art at diskursen helt kan fjerne det, eller det kan blive ved med at eksistere på trods af gentagne forsøg på at fjerne eller forandre det; det kan være fuldstændig velkendt – et af de problemer som vi jævnligt står over for – eller det kan være fuldstændigt nyt og enestående. Når problemet opfattes, og når det er stærkt og vigtigt, da tvinger det tanke og handling hos personen som opfatter det, og som muligvis vil reagere retorisk hvis han er i stand til det.

Det andet konstituerende element i den retoriske situation er *publikum*. Eftersom retoriske henvendelser skaber forandring ved at påvirke beslutninger og handlinger hos personer som fungerer som formidlere af forandring, så kræver retorik altid et publikum – selv i de tilfælde hvor en person bruger sig selv eller en forestillet bevidsthed som publikum. Det er også indlysende at et retorisk

publikum må adskilles fra en skare af tilfældige tilhørere eller læsere: ret beset består et retorisk publikum udelukkende af de personer som kan påvirkes af diskursen og som kan at formidle forandringen.

Hverken videnskabelig eller poetisk diskurs kræver et publikum på samme måde. I virkeligheden kræver ingen af disse diskurser et publikum for at nå deres mål. Videnskabsmanden kan skabe en diskurs som udtrykker eller afføder viden uden at involvere en anden person, og digterens kreative mål er nået når værket er skrevet. Det er selvfølgelig rigtigt at videnskabsmanden og digteren præsenterer deres arbejder for et publikum, men deres publikum er ikke nødvendigvis retorisk. Det videnskabelige publikum består af personer som er i stand til at modtage viden, og det poetiske publikum består af personer som er i stand til at deltage i de æstetiske oplevelser poesi skaber. Men det retoriske publikum skal være i stand til at fungere som formidlere af den forandring som diskursen søger at skabe.

Ud over det påtrængende problem og publikum indeholder enhver retorisk situation nogle *tvingende omstændigheder* som udgøres af de personer, hændelser, genstande og relationer som er dele af situationen fordi de har magt til at afgrænse og fremtvinge de beslutninger og handlinger som er nødvendige for at afhjælpe det påtrængende problem. Almindelige kilder til tvingende omstændigheder kan være tro, holdninger, dokumenter, kendsgerninger, traditioner, billeder, forestillinger, interesser, motiver og lignende. Og når taleren træder ind i situationen, udnytter han ikke alene situationens tvingende omstændigheder, men bibringer også andre vigtige tvingende omstændigheder – for eksempel sin personlige karakter, sine logiske bevismidler og sin stil. Der er to hovedtyper af tvingende omstændigheder:

(1) dem som stammer fra eller styres af taleren og hans metode (Aristoteles kaldte disse for "fagmæssige bevismidler"; *entechnoi*), og

(2) de andre situationsbundne omstændigheder som kan være virksomme (Aristoteles' "ikke-faglige bevismidler"; *atechnoi*). Begge typer skal opdeles for at skille de tvingende

omstændigheder som er passende, fra dem som er upassende.

Disse tre konstituerende elementer – det påtrængende problem, publikum, de tvingende omstændigheder – indbefatter alt relevant i en retorisk situation. Når taleren, inviteret af situationen, træder ind i den og skaber og fremfører sin diskurs, så bliver både han selv og hans tale nye konstituerende elementer.

III

Jeg har groft skitseret en opfattelse af den retoriske situation og diskuteret dens elementer. Det følgende er generelle træk eller karakteristika.

1. Retorisk diskurs fremkaldes af situationen; situationen, som retoren opfatter den, bliver en invitation til at skabe og fremføre diskursen. De mest indlysende eksempler på talt eller skreven retorik er stærkt inviteret til – ofte påkrævet. Den situation som mordet på præsident Kennedy affødte, var i så høj grad struktureret og tvingende at man næsten med sikkerhed kunne forudsige de efterfølgende diskursers typer og temaer. Med de første rapporter om mordet opstod der straks et højt presserende behov for information; som svar skabte journalister hundredvis af meddelelser. Da situationen senere ændrede sig, opstod der andre påtrængende problemer: De groteske begivenheder i Dallas måtte forklares; det var nødvendigt at lovprise den døde præsident; offentligheden måtte forsikres om at overdragelsen af regeringsmagten ville foregå på behørig vis. Disse meddelelser var ikke tilfældige, indholdsløse præstationer. Den historiske situation var så tvingende og tydelig at responserne næsten blev skabt af nødvendighed. De forskellige responser – nyhedsreportagerne, forklaringerne, lovprisningerne – interagerede med situationen og modificerede de mange påtrængende problemer på positiv vis. Situationens magt må da være indlysende når man kan forudsige arten af de diskurser som vil opstå. Hvordan kan dette fænomen ellers forklares? Man kan ikke sige at situationen bestemmes af talerens intention, for i dette tilfælde blev talerens

intentioner bestemt af situationen. Man kan heller ikke sige at den retoriske handling ganske enkelt var talerens svar på publikums krav eller forventninger, for også publikums forventninger var stemt efter den tragiske historiske kendsgerning. Vi må også erkende at der opstod utallige lovtaler om John F. Kennedy, som aldrig nåede et publikum; de blev arkiveret, skrevet ind i dagbøger eller skabt i tanken.

I modsætning hertil kan man forestille sig en person som bruger sin tid på at skrive lovtaler om mænd og kvinder som aldrig har eksisteret: disse taler imødekommer ingen retoriske situationer; de fremkaldes ikke af virkelige begivenheder, men af skribentens egen forestillingsverden. Talerne fremviser muligvis formelle træk vi betragter som retoriske – for eksempel etiske og emotionelle appelformer samt stilistiske mønstre. Det er endog tænkeligt at en af disse fiktive lovtaler virker persuasivt på nogen. Alligevel er ingen af dem retoriske, med mindre en af dem gennem besynderlige omstændigheder ved en tilfældighed skulle passe til en situation. Hverken tilstedeværelsen af formelle træk i talen eller dens persuasive effekt på en læser eller tilhører kan betragtes som troværdige tegn på en retorisk diskurs: en tale er retorisk når den er en respons på en retorisk situation.

2. Selvom en retorisk situation inviterer til en respons, inviterer den naturligvis ikke til en hvilken som helst respons. Derfor er det andet særkende ved den retoriske situation at den inviterer til en passende respons, en respons som passer til situationen. Lincolns Gettysburg-tale var en særdeles passende respons på de relevante træk i den historiske kontekst som inviterede til talens opståen og gav den retorisk betydning. Lad os et øjeblik forestille os Lincolns Gettysburg-tale fuldstændig løsrevet fra dens situation, som om den eksisterede for os uafhængigt af enhver retorisk kontekst. Som en diskurs der ikke 'passer til' nogen retorisk situation, bliver den enten til poesi eller deklamation uden nogen retorisk betydning. I virkeligheden, derimod, bliver Lincolns Gettysburg-tale ved med at

have en dybtgående retorisk værdi, netop fordi nogle af trækkene ved Gettysburg-situationen varer ved; og talen bliver ved med at interagere med situationen og ændre den.

Lad os se på et andet eksempel. I en bestemt uge i præsidentkampagnen 1964 var tre begivenheder af national og international betydning lige ved at overskygge valgkampagnen: Khrustjov blev pludseligt afsat, Kina sprængte en atombombe, og i England blev de Konservativer slået af Labour. Enhver retorikstuderende ville have væddet på at præsident Johnson i en større tale ville tale om betydningen af disse begivenheder, og det gjorde han. Hans respons på den situation som begivenhederne affødte, var passende. Men tænk hvis præsidenten ikke havde behandlet disse begivenheder og deres betydning, men i stedet havde talt om nationalbudgettet, eller hvis han havde fortalt barndomsminder fra sin barndom på en gård i Texas? Da ville en retoriker med rette have sagt: "Han skød forbi målet; hans tale passede ikke til situationen, han talte ikke om de mest presserende emner – ugens tre afgørende begivenheder skabte en retorisk situation som krævede en respons, og det lykkedes ham ikke at give den rette".

3. Hvis der er fornuft i at sige at situationen inviterer til en 'passende' respons, så må situationen på en eller anden måde foreskrive den respons som passer. At sige at en retorisk respons passer til en situation, er det samme som at sige at den opfylder de krav som situationen sætter. En situation som er stærk og klar, dikterer responsens formål, tema, indhold og stil. Almindeligvis kræver indsættelsen af en amerikansk præsident en tale som handler om nationens formål, de centrale nationale og internationale problemer, forsoningen af stridende parter, og den kræver en stiltone der er præget af værdighed. Denne lejlighed vidner om situationens magt til at fremtvinge en passende respons. Metaforisk kan man sige at enhver situation udstikker forskrifterne for sin egen passende respons; taleren kan så læse foreskrifterne mere eller mindre præcist.

4. *Det påtrængende problem* og den sammensatte enhed af personer, genstande, hændelser og relationer som genererer retorisk diskurs, er placeret i virkeligheden. De er objektive og offentligt observerbare historiske kendsgerninger i vores erfaringsverden, og kan derfor granskes af en iagttagere eller analytiker som er opmærksom på dem. At kalde situationen for objektiv, offentligt observerbar og historisk betyder at den er virkelig eller ægte – at vores kritiske undersøgelser vil bekræfte dens eksistens. Virkelige retoriske situationer skal adskilles fra sofistiske hvori for eksempel et opdigtet påtrængende problem hævdes at være virkeligt. De skal adskilles fra falske situationer hvor der optræder eller påstås at optræde konstituerende elementer som er et resultat af fejltagelser eller uvidenhed. Endelig skal de adskilles fra fantasier hvor det påtrængende problem, publikummet og de tvingende omstændigheder alle kan være indbildte forestillinger når fantasien får frit løb.

Den virkelige retoriske situation skal adskilles fra den fiktive retoriske situation. Det kan uden tvivl være påkrævet i en fiktiv retorisk situation, som en roman eller et drama, at en person taler. Men her er situationen skabt af fortællingen selv, og talen er derfor ikke ægte retorisk, selvom den isoleret set fuldstændig ligner en retstale eller en politisk tale. Den er virkelighedstro takket være den fiktive kontekst. Men situationen er ikke virkelig, den har ikke rod i historien, og hverken den fiktive situation eller den tale som den afføder, er retoriske. Vi bør dog bemærke at den fiktive retoriske diskurs i et drama eller en roman kan blive ægte retorisk uden for den fiktive kontekst – hvis der findes en virkelig situation hvortil diskursen er en retorisk respons. Selve stykket eller romanen kan naturligvis også opfattes som en retorisk respons i poetisk form.

5. Retoriske situationer opviser strukturer som er simple eller komplekse og mere eller mindre velordnede. En situations struktur er simpel, når der er forholdsvis få elementer som skal bringes til at interagere. Fisketuren er et godt eksempel – der er et klart og ligetil

forhold mellem ytringerne, publikum, de tvingende omstændigheder og det påtrængende problem. Franklin D. Roosevelts korte krigs-erklæringstale er et andet eksempel: talen er en respons på et klart påtrængende problem som er forstået af et stort publikum, og den alt-afgørende tvingende omstændighed er krigens nødvendighed. Omvendt er en situations struktur kompleks når mange elementer skal bringes til at interagere: I praktisk taget enhver politisk præsidentkampagne er der utallige komplekse retoriske situationer.

En situation er, uanset om den er simpel eller kompleks, enten stramt struktureret eller løst struktureret. Den er stramt struktureret når alle dens elementer er lokaliseret og gjort klar til den opgave der skal udføres. Malinowskis eksempel med fisketuren er en situation som er forholdsvis simpel og stramt struktureret; alt er tilrettelagt med henblik på opgaven som skal udføres. En almindelig retssag er et godt eksempel på en situation som er kompleks og stramt struktureret. Juryen er ikke et tilfældigt og spredt publikum, men et udvalgt og samlet. Juryen kender deres relationer til dommeren, loven, den anklagede og advokaterne; de får instrukser om hvad de skal lægge mærke til og hvad de skal se bort fra. Dommeren er på plads og forberedt; han kender nøjagtig sin relation til juryen, loven, advokaterne og den anklagede. Advokaterne kender det ultimative mål i deres sag, de ved hvad de skal bevise, de kender tilhørerne og kan let nå dem. Denne situation vil være endnu strammere struktureret hvis sagen er klar, beviserne afgørende og loven utvetydig. Lad os omvendt forestille os en kompleks, men løst struktureret, situation, nemlig William Lloyd Garrison som i by efter by prædiker for ophævelsen af slaveriet. Han leder faktisk efter et publikum og efter tvingende omstændigheder; og selv når han finder et publikum, kan han ikke vide om det er et ægte retorisk publikum – et som kan formidle forandring. Eller vi kan forestille os hvordan mange af vore dages borgerrettighedsforkæmpere har det; de kan ikke finde de tvingende omstændigheder og et retorisk publikum, og opgiver den retoriske diskurs til fordel for fysisk handling.

Kompleksitet eller mangel på sammenhæng kan svække situationers struktur. Grundene hertil kan være: (a) En enkel situation kan rumme adskillige påtrængende problemer; (b) Problemerne i den samme situation kan være uforenelige; (c) To eller flere samtidige retoriske situationer kan konkurrere om vores opmærksomhed, ligesom i visse parlamentariske debatter; (d) På et givent tidspunkt er de personer som udgør publikum i situation A, måske også publikum i situation B, C og D; (e) Det retoriske publikum kan være spredt, uoplyst om sine pligter og muligheder, eller det kan gå i opløsning; (f) De tvingende omstændigheder kan være begrænsede i antal og styrke, og de kan være uforenelige. Dette må være nok til at antyde hvad det er som svækker situationers strukturer.

6. Endelig opstår retoriske situationer for så enten at modnes og forfalde eller modnes og vare ved – nogle varer øjensynligt evigt. Under alle omstændigheder vokser situationer og modnes; de udvikler sig lige til det tidspunkt hvor en retorisk diskurs vil være mest passende. I Malinowskis eksempel kommer der et tidspunkt i situationen hvor fiskernes leder bør sige: "Kast nettene ud". I den situation som mordet på præsident Kennedy affødte, var der et tidspunkt for beskrivelser af scenen i Dallas, senere et tidspunkt for lovtaler. I politiske kampagner er der et tidspunkt til at finde på emner og et tidspunkt til at give svar på tiltale. I princippet udvikler enhver retorisk situation sig til et gunstigt tidspunkt for den passende retoriske respons. Efter dette øjeblik forfalder de fleste situationer. Vi har vel alle oplevet at skabe en retorisk respons, når det er for sent at fremføre den offentligt.

På den anden side er der situationer som varer ved; derfor er det muligt at have en samling ægte *retorisk* litteratur. Gettysburg-talen, Burkes tale til vælgerne i Bristol, Sokrates' Forsvarstale – de er alle mere end historiske dokumenter, mere end tekstprøver til stil- eller argumentationsanalyse. De eksisterer som retoriske responser *for os*, fordi de netop taler til situationer som varer ved – som i en vis forstand er universelle.

På grund af tingenes natur eller på grund af konvention – eller begge dele – kommer nogle situationer igen. Retssalen er hjemsted for flere forskellige slags situationer som genererer anklagen, forsvaret og retsbelæringen. Dag efter dag, år efter år, opstår sammenlignelige situationer, situationer som foranlediger sammenlignelige responser; heraf fødes retoriske former, og en særlig terminologi, sprogbrug og stil etableres. Dette gælder også for den situation som inviterer til en præsidents tiltrædelsestale. Situationer dukker op på ny, og fordi vi oplever situationerne og deres retoriske respons, etableres der ikke alene en bestemt form for diskurs, men diskursen får efterhånden en egen kraft – selve traditionen har en tilbøjelighed til at fungere som en tvingende omstændighed for enhver ny respons i genren.

IV

I den bedste af alle verdener ville der muligvis findes kommunikation, men ikke retorik – eftersom der ikke ville opstå nogen påtrængende problemer. I vores virkelige verden vimler det imidlertid med påtrængende retoriske problemer; verden inviterer virkelig til

forandring – forandring som undfanges og udføres af menneskelige aktører der på en passende måde henvender sig til et publikum som kan formidle forandringen. Retorikkens praktiske berettigelse er analog til den naturvidenskabelige forsknings berettigelse: verden rummer ting som skal erfares, gåder som skal løses, kompleksiteter som skal forstås – heraf det praktiske behov for videnskabelig forskning og diskurs. På samme måde rummer verden ufuldkommenheder som kan afhjælpes gennem diskurs – heraf det praktiske behov for retorisk udforskning og diskurs. Som en disciplin er videnskabelig metode filosofisk retfærdiggjort for så vidt den tilvejebringer principper, begreber og fremgangsmåder hvormed vi kan erfare virkeligheden. På samme måde er retorikken filosofisk retfærdiggjort som en disciplin for så vidt den tilvejebringer principper, begreber og fremgangsmåder hvormed vi kan afstedkomme værdifulde ændringer i virkeligheden. Derfor adskiller retorikken sig fra det rent persuasive håndværk som – selvom det er et berettiget emne for videnskabelig undersøgelse – mangler filosofisk hjemmel for at være en praktisk disciplin.